

Уладзіслаў  
Іваноў

АБ КАБЕТАХ, ЯКІЯ «ПАПУЮЦЬ»:  
АБ РОЛІ І МЕСЦЫ ЖАНЧЫНАЎ  
У РЭЛІГІЙНЫМ ЖЫЦЦІ  
СТАРАВЕРСТВА ВІЦЕБШЧЫНЫ<sup>‡</sup>

Неўяўляльным і нават табуарным выглядае жаночае сьвятарства ўва ўсходнім хрысьціянстве, тым больш у праваслаўі. Тым ня менш у стараверстве, шчыльна зьнітаным з праваслаўем, гэта цалкам магчыма. Стараверства, як фэномэн стараправаслаўя, мае вялікую ролю і ўплыў ня толькі для Масковіі, сучаснай Расеі, але і для Беларусі і культурнай прасторы Ёсходу былога Вялікага Княства Літоўскага. Калі для сучаснай Расеі стараверства зьяўляецца тым важным носьбітам старой і ў цэлым вынішчанай у праваслаўным асяродку традыцыйнай, архаічнай культуры, то для Беларусі апрача ўсяго стараверства ілюструе багатую ўчорашнюю шматканфэсійную і талерантную спадчыну. Стараверства, як першапачаткова расейскі фэномэн, сталася ў выніку расколу царквы зьявай шматкультурнай і шматмоўнай: зьбеглыя ад ганеньняў стараверы знайшлі прытулак у Азіі, у Эўропе, у тым ліку на беларускіх землях, і прадэманстравалі цудоўную адаптацыю да новых, а часам і варожых умоваў. Для этноляга, а таксама гендарыста вельмі цікавым зьяўляецца досьвед старавераў па-за межамі Расеі, бо ў іншамоўным і іншакультурным атачэньні стараверы праявілі неверагодныя здольнасьці адаптацыі і прыстасаваньня да новых выпрабаваньняў. Так, напрыклад, цікавай можна вызначыць эвалюцыю ролі і месца кабеты ў стараверскай грамадзе Беларусі.

Фэномэн жаночага сьвятарства ў старавераў паўночнай Беларусі, падаецца, паўстаў у ХХ ст., раней гэтага не было, каб жанчына была за папá, каб жанчына «папавáла». Так кажуць стараверы Шуміліншчыны, менавіта тут знаходзяцца вёскі Забор'е і Мяхі, дзе мелі месца выпадкі жаночага кіраваньня, так бы мовіць «жаночага сьвятарства». У старавераў-папоўцаў,

<sup>‡</sup> У артыкуле захаваны аўтарскі правапіс.

як і праваслаўных, прынцыпова забаронена жанчынам быць за «бацюшак». Аднак апошнім часам досыць часта стараверскай беспapoўскай грамадою кіруе – «папуе» – жанчына. Гэтак досыць дэмакратычна некаторыя беспapoўскія грамады адказваюць на новыя выклікі цывілізацыі<sup>1</sup>.

Праўда, варта адзначыць, што стараверскае, а дакладней беспapoўскае сьвятарства – панятка не зусім клясычны і звыклы. У праваслаўі ці каталіцтве сьвятарства – адно з таемстваў, а таму яно – рэглямэнтаваны і кансэрватыўны інстытут. Але ж у беспapoўскім стараверстве сьвятарства, хоць і выконвае містычную функцыю захаваньня і перадачы хрысьціянскай традыцыі, таемствам не лічыцца, а таму і зьяўляецца адкрытым для жанчынаў інстытутам. Неабходна ўлічваць гэты прынцыповы нюанс у разуменьні стараверскай культуры наагул, і сьвятарства ў прыватнасьці. Калі сьвятарства не таемства, то некаторыя могуць назваць беспapoўскае сьвятарства штучным, карыкатуральным і нават грэшным, асабліва для параўнаньня з сьвятарствам праваслаўным альбо каталіцкім. Нас цікавіць сам факт магчымага жаночага сьвятарства. Якую ролю яно адыгрывае для стараверскай суполкі? Чаму дадзеная зьява паўстала, як яна ўспрымаецца людзьмі, як жанчыны інтэграваньня ў рэлігійным жыцьці і г.д.?

Відаць, у старавераў «жаночае пытаньне» ў сьвятарстве вырашана адназначна і досыць рацыянальна, а галоўнае – беззабавонна. У Шумілінішчыне, Полаччыне жанчынаў, што могуць быць за папá, клічуць «папа́ддзямі», «ігуменьямі», «жанчынамі за папá», проста «бацюшкамі» ці жанчынамі, якія «папуюць». Дабраслаўляюць іх настаўнікі ці старшыні з цэнтраў – зь Віцебску ці Полацку, таму гэтыя жанчыны не ад сябе, а афіцыйна выконваюць функцыі бацюшкі: хрысьцяць дзіцей, чытаюць па памёрлых, прымаюць сповядзь і іншае.

Цікава, што стараверы-мужчыны і нават бацюшкі не маюць нічога супраць гэтай тэндэнцыі. Пры гэтым яны кажучь, што розьніцы між годнай, разумнай і адукаванай жанчынай і гэткам жа мужчынам няма: «Усе мы роўныя перад богам». Пад час размоваў з віцебскімі, шумілінскімі, полацкімі і браслаўскімі стараверамі хутчэй жанчыны выказваліся супраць жаночага

1 Папоўства і беспapoўства – дзьве асноўныя плыні ў стараверстве. У Беларусі дамінантнай плыняй зьяўляецца беспapoўства, якое ахоплівае каля 90% усіх мясцовых старавераў.

святарства, тлумачачы гэта простым: «Няможна жанчыне кіраваць». Аднак галоўнае, як заўважыў адзін шумілінскі старавер-настаўнік, гэта пакліканьне, уменьне адмовіцца ад мірскага жыцця і стаць амаль мніхам, а якога роду асоба на гэта здатная – усё адно. Самі прыхаджане-беспапоўцы выказваюцца хутчэй станоўча ці прынамсі нэўтральна за дабраслаўленьне жанчынаў на святарства. Можа таму жаночкае святарства праблемай не сталася як, напрыклад, у праваслаўі ці каталіцтве.

Канечне, варта адзначыць, што традыцыя жаночага святарства досыць маладая. Яна паўстала не ў выніку сапраўднага жадання гэндарнай роўнасьці, а ў выніку недахопу адукаваных мужчынаў, якія то загінулі ў вайне, ці то былі рэпрэсаваныя, ці яшчэ з якой іншай прычыны. Таму пэўныя афіцыйныя беспапоўскія структуры пайшлі на дазвол жанчынам вылучацца на «пападдзей», каб захаваць пэўны парадак і супроцьстаяць асыміляцыі ў праваслаўе ці стараверскае папоўства. Бо вельмі важнай паўстае лінія падзелу ўнутры стараверства паміж тымі суполкамі, якія прызнаюць інстытут святарства і тымі, якія катэгарычна адмаўляюць яго. У самой назве «беспапоўцы» чытаецца вельмі важная рыса, уласцівасьць гэтай катэгорыі: без папоў, без святара, гэта значыць, без святарства. І, наадварот, у назве «папоўцы» бачна прынцыповая важнасьць гэтага інстытуту для дадзенай суполкі. Таму ў гэтым сэнсе стараверы-папоўцы значна бліжэй па сваёй структуры да праваслаўных, якія таксама прызнаюць святарства, без якога яны проста ня могуць існаваць. А стараверы-беспапоўцы, такім чынам, становяцца ім чужымі, ці прынамсі значна чужэй за праваслаўных. Такім парадкам, з саміх азначэньняў – папоўцы і беспапоўцы – добра вынікае іх асноўны антаганізм, разыходжаньне. Ён, між іншым, адбываецца ў мове: вядомая прымаўка *лепей зьялоўка<sup>2</sup>, чым беспаноўка* ці *лепей жыдоўка, чым беспаноўка* цудоўна ілюструе прынцыповасьць ідэалігічнага і культурнага разыходжаньня паміж папоўствам і беспапоўствам. Гэта часткова тлумачыць чаму так важна беспапоўцам захаваць сваю спэцыфіку, так бы мовіць аўтэнтычнасьць ад папоўцаў і тым больш праваслаўных.

2 *Зьялоўка* – стараверская абраза праваслаўных, каталікоў, то бок, усіх нестаравераў. Нагадаю, што «зьялёб», «зьялоўка» ў беларускіх дыялектах таксама азначае *хамула, сноб, грубы ў абыходжаньні чалавек* (гл. «Слоўнік» Станкевіча і «Краёвы слоўнік» Каспяровіча, напрыклад).

Сяньня жаночае сьвятарства ў некаторых беспалоўскіх грамадах – зьява вядомая, прызнаная і досыць распаўсюджаная. Так, у Шумілінскім раёне, як у самім мястэчку, гэтак і ў раённых вёсках, напрыклад, Мяхі і Забор’е, зафіксаваныя выпадкі жаночага сьвятарства. Па сяньня ў памяці шумілінскіх старавераў захоўваецца імя вядомай і разумнай Восіпаўны, якая была дабраслаўлённая ў Віцебску, шмат гадоў «была за папá». Апроч яе слыла калісьці нейкая Кірылаўна, таксама асоба адукаваная, «душэўная», якая «ня проста за папá была, але і лепей за ўсякага віцебскага папá». Яны ўжо памерлі, а памяць аб іх захоўваецца. Сяньня ў Шуміліне жыве яшчэ адна «бабулька за папá», праўда не дабраслаўлённая віцебскім стараверскім галавою, але ж, якая і без гэтага карыстаецца надзвычайным аўтарытэтам і зываецца мясцовымі стараверамі ўсялякі раз, калі патрэба. Як кажуць тамтэйшыя стараверы: «Калі што якое, дык без яе ніколі не абыходзіцца». Тады як сама «папáдзя» замоўчвае ці значна памяньшае сваю ролю для грамады, і на кантакт ня йдзе. У шумілінскіх «маскоўскіх вёсках» таксама знойдзецца шмат жанчынаў, якія, хто афіцыйна, а хто не, выконваюць функцыі бацюшкі. Асабліва вядомыя дзьве вёскі, дзе моцным застаецца традыцыя жаночага сьвятарства – Мяхі і Забор’е. Адтуль, дарэчы, паходзяць ужо вышэй узгаданыя Восіпаўна і Кірылаўна. Калі апыньваешся ў тых вёсках, уражвае спакой і дамінаваньне хустак, мужчынаў там мала: да старога веку дажываюць рэдка мужчыны, усё больш жанчыны.

Варта пазначыць, што і ў іншых стараверскіх беспалоўскіх сагласах<sup>3</sup> – у паморцаў<sup>4</sup>, напрыклад, – роля жанчыны значна ўзрасла за апошнія стагодзьдзе. Так, падчас экспэдыцыі ўлетку 2005 г. на захад Віцебшчыны, на Браслаўшчыну, у вёску Булавішкі, дзе абсалютная большасьць жыхароў – стараверы-паморцы, выявілася наступнае. Хоць афіцыйна тамтэйшая грамада ўзначальваецца бацюшкам, які не жыве ў вёсцы, а толькі па патрэбе і па сьвятах зьяўляецца там, фактычна маладжавая, прызнаная ўсімі кабета, навучаная з маленства асноўным важным дзеяньням, кіруе грамадою

3 *Саглас* (рус. *согласие*) – пльня ў стараверстве, якая прытрымліваецца той ці іншай абраднай практыкі.

4 Паморцы ці паморы – адно з буйнейшых адгалінаваньняў у стараверстве, якое ня мае трохчыннай іерархіі, гэта значыць набажэнства; прынятыя ў паморцаў таемства (вадохрышча, споведзь) зьдзяйсняюцца прыхаджанамі, то бок духоўнымі настаўнікамі.

ў рэлігійнай сфэры. Хоць яна і пазначае, што ейная сіла ня роўня мужчынскай, тым ня менш, у адсутнасць бацюшкі ці нават пры ім (сам ён стары і хворы), яна вядзе рэй альбо бярэ ініцыятыву на сябе падчас службы. Таксама булавіцкая сьвятарка зазначыла, што, у прыწყпе, яна, як жанчына, не мае права чытаць эвангелье, але ў іх сытуацыі яна мае права на ўсё. Адзін сучасны маладжавы браслаўскі сьвятар раіць перахрэшчаць дзяцей, пахрышчоных жанчынамі і, дадушы, многія ідуць на гэта. Але ж, тым ня менш, свае, булавіцкія пагаджаюцца з кампэтэнтнасцю ўласнай сьвятаркі.

Як ужо адзначалася, зьява жаночага сьвятарства афіцыйна вядомая і прынятая ў час мясцовых сабораў, што арганізуе, напрыклад, Паморская Старажытнаправаслаўная Царква Беларусі, дзе фэномэн жаночага сьвятарства ўспрымаецца, як патрэба дня, як неабходнасць дзеля захавання традыцыі стараверства і яе пераемнасці<sup>5</sup>. У гісторыі стараверства былі пэўныя перадумовы і тэндэнцыі да г. зв. жаночага сьвятарства – напрыклад, існаваньне ў мінулым бабушкінага сагласу, калі павітуха ксьціла дзіцёнка<sup>6</sup>. Потым у XX ст., калі савецкая дзяржава ваяўніча змагалася з рэлігіяй, калі па сутнасці была абезгалоўлена структура цэркваў (каталіцкай, праваслаўнай, стараверскай ды іншых), пэўныя стараверскія грамады дазволілі кабетам увайсці ва ўладную структуру – гэтак званую «дваццатку», і стаць старшынямі рады суполкі<sup>7</sup>. Акрамя гэтага многія кабеты змаглі стаць галаўнікамі<sup>8</sup> (ці галаўшчыцамі, хоць раней галаўшчыцамі ці галаўнікамі былі выключна мужчыны): і ня толькі ў жаночых суполках, а наагул у стараверскай грамадзе. Як бачна, з-за пэўнай маргіналізацыі ўсяго стараверства на тле афіцыйнага праваслаўя, а затым у цяні савецкага атэізму, стараверка паступова набывала новыя магчымасці і новую ўладу.

У паўночнай Беларусі ўжо ў другой палове XX ст. ў аддаленых, прыгаданых вышэй стараверскіх вёсках, якія засталіся без мужчынаў, грамада пайшла яшчэ далей – даручыла кабетам весці службу, быць за сьвятароў. Але яшчэ раз заўважым,

5 Інтэрвію з полацкім стараверскім сьвятаром П.А. Арловым. *Витебский курьер*. №36. 15.05.1998. С. 4.

6 Ф. Миловидов. *Современное старообрядчество*. Москва, 1979.

7 А.А. Подмазов. *Церковь без священства*. Рига, 1973. С. 99.

8 Галоўныя запявалы ў царкоўным хоры, устаўніцы, ці своеасаблівыя царкоўныя рэгенткі.

што адна рэч – кіраваць грамадой, а другая – весьці службу, кіраваць рэальным рэлігійным жыццём. Таму пераход ад кіраўніцтва адміністрацыйнага да кіраўніцтва рэлігійнага з удзелам кабетаў – гэта зьява, дадушы, новая і радыкальная.

З другога боку, у пытанні эмансыпацыі жанчынаў у стараверстве знаходзіцца своеасаблівая папоўская мадэль, якая падобная хутчэй да праваслаўнай. Натуральна, віцебскія стараверы-папоўцы забараняюць жанчынам «быць за папá», але ж пры гэтым не трымаюць сваіх жанчынаў у хаце, г.зн. не перашкоджваюць іх адукацыі. Рэлігійнай адукацыяй займаюцца ўсе асобы грамады, не залежна ад роду: чытаньню, сьпевам навучаюць аднолькава хлопчыкаў і дзяўчат. Што датычыцца эканамічнай і культурнай прасторы, то і гэтуль часьцяком рэй вядуць жанчыны: кіруюць гаспадаркай, размяркоўваюць грошы, трымаюць іх ля сябе, даглядаюць за ўсімі чальцамі сям’і, кантралююць інтымнае, прыватнае, сямейнае жыццё.

Так падчас экспэдыцыі на ўсход Віцебшчыны ў вёскі Сапуны і Фокіна (Віцебскі раён на мяжы з Расеяй) тамтэйшыя стараверкі адзначылі, што «жанчыны ня ідуць у царкву кіраваць, бо ім у хаце хапае ўлады», ці «яны ж не дурніцы навальваць на сябе столькі працы – дома ды яшчэ ў царкве!»<sup>9</sup>. Улічваючы багатую ідэялягічную і культурную разнастайнасьць старавераў і наяўнасьць адразу некалькіх сагласаў на тэрыторыі Віцебшчыны, сытуацыя з родавай роўнасьцю вар’юе ад сагласу да сагласу, а часам ад вёскі да вёскі. Зразумела адно: традыцыйнікі-папоўцы, сапраўды, застаюцца вельмі кансэрватыўнымі ў пытанні эмансіпацыі жанчынаў, тады як больш адкрытыя і раскіданыя стараверы-беспапоўцы, наадварот, дэманструюць адносную гендарную роўнасьць.

Хаця, як сапраўдныя хрысьціяне, усе стараверы, не зважаючы на саглас і пlynю, цьвердзяць аб прынцыповым адрозненьні мужчыны ад жанчыны, аб пэўных жаночых і мужчынскіх функцыях, аб пэўных мадэлях паводзінаў, якія прыпісваюць толькі мужчынам альбо толькі жанчынам. Напрыклад, і сёньня стараверы-традыцыйнікі лічаць, што мужчына ня можа і ня ўмее мыць бялізну, гатаваць стравы; а жанчына не павінная пасылаць сватоў, бо на гэта прыдатныя

9 З матэрыялаў экспэдыцыі ў Віцебскі раён, жнівень 2004 г.

толькі мужчыны. І гэтуль, стараверы сутыкаюцца й выпрабуюцца сучаснасцю: іх рэлігійныя ўяўленьні сутыкаюцца з дасягненнямі сьвецкага грамадства, напрыклад, адсутнасць простаі дыскрымінацыі жанчынаў у эканоміцы, палітыцы, культуры, дазвол жанчынам займаць вядучыя ролі, пасты, пасады і г.д. Некаторыя сагласы лёгка прымаюць сьвецкую, г.зв. «эгалітарысцкую» родавую мадэль, іншыя ж – галоўным чанам, папоўцы – бачаць у эмансыпацыі жанчынаў «антыхрыставы след». Вельмі важна і цікава, што эмансыпацыя кабетаў за саветаі малюецца многімі стараверамі-папоўцамі, як праява ці знака канцу сьвету. Узмацненьне ролі кабеты ўспрымаецца імі часьцяком нэгатыўна і нароўні з такімі зьявамі, як празьмернае выкарыстаньне тэхнікі, атамныя выбухі, экалягічнае пагоршаньне і пад.

Такім парадкам, стараверская культура, як і іншыя традыцыяналісцкія культуры, знаходзіцца ў бінарным разуменьні роду: мужчыны з аднаго боку, а жанчыны – з другога. Як бы грамадства і цывільныя ўлады ні спрыялі эмансыпацыі жанчынаў і, кажучы сучаснай мовай, ні прасоўвалі ідэю гendarнай роўнасьці, для Царквы застаецца прынцыповым падзел на мужчынскасьць і жаночкасьць, на мужчынскі сьвет і жаночы, мужчынскія і жаночыя заняткі і абавязкі. Існаваньне двух радоў – базавы элемент многіх культураў сьвету, як заўважае выбітны этноляг Клёд Леві-Строс<sup>10</sup>. Хаця, папоўцы і беспapoўцы дэманструюць неўнікнёнасьць эвалюцыі поглядаў на ролю і месца як жанчынаў, гэтак і мужчынаў. Існаваньне двух радоў застаецца базавым, але не статычным элемэнтам іх культуры, таму ўнутры стараверскай культуры Беларусі вымалёўваецца новая родавая канфігурацыя размеркаваньня гendarных роляў, пасадаў і статусаў. Прыкладам і доказам чаго зьяўляюцца перадусім зьмены, адбылыя за апошнія стагодзьдзе ў мясцовых стараверскіх беспapoўскіх суполках.